

GOVORICA NASILJA V JULJSKI KRAJINI V LETIH 1918-1945

Egon PELIKAN

Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 18

e-mail: egon.pelikan@zrs-kp.si

IZVLEČEK

Upor Slovencev v Julijski krajini, kot prvi organizirani antifašizem v Evropi, je v Italiji še danes pogosto označen kot "terorizem", tudi v nekaterih strokovnih krogih. Definicija "terorizma" ostaja namreč težko določljiv termin in je predmet najrazličnejših interpretacij, s katerimi se skuša perfidno prikriti tako bistvo fašizma kot bistvo antifašizma. Temu je namenjen tudi poskus definiranja prvega evropskega antifašizma, ki ga predstavlja tudi antifašizem Slovencev v Julijski krajini v dvajsetih letih, za terorizem – seveda z uporabo okleščene jezikovne definicije, po kateri je vsak oborožen upor vsaki formalno legalni oblasti, ne glede na njeno legitimnost, na metode, ki jih uporablja, kršenje osnovnih človekovih pravic itd., razglašen za terorizem.

S tako rekoč enakimi dilemami se ubadamo že vse od antičnega poskusa uboja diktatorja Hipiasa leta 514 p. n. š. do Tomaža Akvinskega. Po opisani spervertirani paradigmi bi bila teroristična vsa narodnoosvobodilna antifašistična gibanja v okupirani Evropi, ki so se upirala – formalno legalni – okupaciji nacistične Nemčije in fašistične Italije.

Ključne besede: fašizem, Julijska krajina, antifašizem, terorizem

THE LANGUAGE OF VIOLENCE IN THE VENEZIA-GIULIA REGION
DURING 1918-1945

ABSTRACT

The rebellion by the Slovenes in the Venezia-Giulia region, as the first organised anti-Fascism movement in Europe, is in Italy still quite often denoted as "terrorism", even within some professional circles. Namely, the definition of "terrorism" remains a term that is hard to determine and is the subject of most diverse interpretations, with which people attempt to conceal, in a perfidious way, both the essence of Fascism and the essence of anti-Fascism. Also used in this respect is the attempt to

define the first European anti-Fascism movement, which was in the 1920s represented by anti-Fascism of the Venezia-Giulia Slovenes, as terrorism – of course by the use of somewhat lopped off linguistic definition, according to which every armed rebellion against any formally legal authorities, disregarding their legitimacy, methods used by them, violation of basic human rights, etc., is proclaimed terrorism.

With virtually the same dilemmas we have been faced since the attempt to murder the dictator Hippias in 514 BC to Thomas Aquinas. According to the described perverted paradigm, all national liberation anti-Fascist movements in occupied Europe, which resisted the – formally legal – occupation by Nazi Germany and fascist Italy, would be denoted as terrorist.

Key words: Fascism, Venezia-Giulia region, anti-Fascism, terrorism

Rapalska pogodba novembra 1920 in koroški plebiscit oktobra istega leta sta po koncu prve svetovne vojne razkosala slovensko etnično ozemlje. Za Slovence, ki so izstopili iz kulturnega in civilizacijskega kroga Srednje Evrope ter se pridružili tujemu levantinskemu svetu, prav v upanju, da bodo z njegovo pomočjo ohranili svojo etnično celovitost, sta bila veliko razočaranje. Tako kot je bil pred prvo svetovno vojno razdeljen poljski narod, so bili na evropskem zemljevidu zdaj razdeljeni Slovenci. Njihov položaj je bil primerljiv samo s položajem kurdskega naroda (ki je, kot vemo, ostal do danes enak...) (Kos, 1996, 152). K Italiji je bila priključena tretjina slovenskega etničnega ozemlja, več kot 300.000 Slovencev pa se je v Italiji čez noč spremenilo v manjšino. Slovenskemu narodu je bila povsem zaprta tudi pot do morja (Pirjevec, 1995, 29). V novem položaju so se Slovenci v Italiji znašli kot manjšina v državi, ki se s svojimi pravnimi, političnimi in socialnimi razmerami v ničemer ni mogla primerjati z urejenostjo družbenega življenja, ki so ga bili Slovenci navajeni v bivši avstro-ogrski monarhiji.

O pogodbi, ki je v praksi pomenila razbitje slovenskega etničnega ozemlja in slovenskega naroda, je njen soprodpisnik, italijanski zunanji minister Carlo Sforza, dejal, da je *"dala Italiji kopensko mejo, ki je popolnejša kot pod rimskim imperijem..."* (Pleterski, 1996).

Okvir dogajanja, ki ga predstavljam, je torej Julijska krajina, kjer se leta 1918 spopadata srednjeevropska kulturna in civilizacijska mentaliteta in ideološko potencirana mentaliteta "novega italijanstva", ki je bila v veliki meri produkt vzpenjačevega se fašizma v Italiji.

Po vzponu fašizma na oblast je italijanska država z načrtnim in sistematičnim poskusom etnocida skušala politično mejo uskladiti z etnično.

Nasilno usklajevanje etnične in politične meje je potekalo tako v obliki nasilja na

formalno-politični ravni (kot etnocidna zakonodaja), vse bolj pa se je nasilje selilo na širšo vse-družbeno raven – v skladu s fašistično ideologijo, ki se seveda ni zadovoljevala s "političnim obvladovanjem ozemlja" (kot je bil to primer npr. v času evropskega absolutizma), ampak je segalo tudi na najbolj banalne ravni vsakdanjega življenja...

Rezultat pa je bil nasproten od pričakovanega. V Julijski krajini je prišlo v dvajsetih in tridesetih letih do korporativnega upora slovenske populacije pod vodstvom politikov socialistične, komunistične, liberalne in katoliške idejne usmeritve, ob pomoči tajnega antifašističnega delovanja, ki je kmaľu dobilo tudi obliko oboroženih akcij.

Nasilje

Nasilje lahko spremljamo na vseh ravneh družbenega in političnega življenja v Julijski krajini:

- v šoli (kot prepoved rabe slovenščine v vseh oblikah)
- v Cerkvi (vse do prepovedi verouka v slovenščini)
- upravi (na sodiščih, občinah itd.)
- nasilje nad političnimi in kulturnimi ustanovami (ne zgolj kot politični pritisk, marveč kot fizično uničenje slovenskih kulturnih ustanov)
- tisku (prepovedi vsega slovenskega in hrvaškega periodičnega tiska)
- vojski (kot poseben režim za Slovence v vojski)
- nasilje na vsakdanji ravni (pretepanje ljudi na ulici že samo zaradi rabe slovenščine v vsakdanjem pogovoru)
- ali npr. nasilje nad mrtvimi (npr. kot dekret o obveznem preklesavanju nagrobnikov s slovenskimi imeni)

Kakšne oblike je obsegalo nasilje nad Slovenci in Hrvati že pred vzponom fašizma na oblast, si lahko predstavljamo, če pomislimo, da se je na dogajanje v Julijski krajini leta 1921 z javno obsodbo razmer odzval celo papež Benedikt XV. (Čermelj, 1965, 198).

Engelbert Besednjak je položaj slikovito komentiral npr. ob mednarodni razstavi katoliškega tiska v Rimu. Na njej namreč ni bilo razstavljenega nobenega slovenskega časopisa. V pismu Pavlu Goliji slednjega naproša, naj sproži to vprašanje na svetovnem kongresu PEN-klubov, ki je istega leta potekal v Buenos Airesu:

"V Rimu je ravnokar otvorjena mednarodna razstava svetovnega katoliškega tiska. Na njej niso razstavljeni samo politični časniki, temveč sploh vse, kar katoličani po svetu producirajo v tiskani besedi: nábožna, znanstvena, leposlovna periodična literatura. Svoj tisk so razstavili večinski in manjšinski narodi iz vseh štirih kontinentov, ravnotako katoličani iz Kanade, kakor oni iz Azije in Afrike, divja plemena iz otokov Tihega oceana, med njimi tudi črnici iz otokov Fidži. Papež je v

ovoritvenem govoru obžaloval, da na razstavi ni zastopan katoliški tisk iz Nemčije in Sovjetske Rusije. Pri tem je Pij XI. prezrl dejstvo, da 600.000 Slovencev in Hrvatov v Italiji sami, to se pravi v domovini papeževi in središču Katoliške cerkve, tudi ni zastopanih na razstavi v Rimu. In sicer ne radi tega, ker niso hoteli ali – kakor katoličani iz Nemčije – niso mogli poslati svojih periodičnih publikacij v Rim, temveč, ker svojega periodičnega tiska sploh nimajo in ga v Italiji imeti ne smejo. Slovenci so majhen, toda pismen narod. Število pismenih je med našim ljudstvom neprimerno večje, kakor med Italijani. Malokje v Evropi in drugod berejo široke ljudske množice toliko in s tolikšno vnemo, kakor Slovenci. In takemu narodu je Italija vzela s silo ves njegov periodični tisk! V Italiji ne izhaja že več kot 6 let noben politični, noben znanstveni, noben gospodarski, noben leposloven, noben verski, sploh noben list ali časopis katerekoli vrste v slovenskem ali hrvaškem jeziku. Da, v Italiji Lateranskih pogodb in sporazuma med Cerkvijo in državo, se plenijo in sežigajo celo naši molitveniki! Kdor pozna položaj narodnih manjšin v Evropi, ve, da se ne nahaja noben drug narod v takem stanju brezpravnosti in kulturne potlačенosti! /.../ Naš narod je pa postavljen v slabši položaj, kakor primitivna plemena Afrike in Azije, saj smo Slovenci in Hrvatje ob letošnji mednarodni razstavi katoliškega tiska v Rimu zavidali tisk, ki ga sami nimamo, prebivalcem otokov Fidži (Fidji Islands) v Tihem oceanu!“ (BA, 251)

Upor

V luči nasilja je treba razumeti nastanek oboroženega antifašizma Slovencev v Julijski krajini že v drugi polovici dvajsetih let, pri sicer ne posebno bojevitem slovenskem narodu, ki se v svoji zgodovini praviloma ni upiral državni oblasti. Slovenci so se pred tem oboroženo upirali samo v času kmečkih puntov – pa tudi takrat ne kot narod, ampak kot puntarski kmetje...

Režim je sprva pričakoval hitro asimilacijo, vendar je učinek sistematičnih akcij fašističnih oblasti v drugi polovici dvajsetih let bil ravno nasproten od pričakovanj. V Julijski krajini je prišlo v dvajsetih in tridesetih letih do korporativnega upora slovenske populacije v idejno-političnih okvirih socialistične, komunistične, liberalne in katoliške idejne usmeritve, s pomočjo tajnega antifašističnega delovanja. To pa je kmalu dobilo tudi posebno obliko – tj. obliko oboroženih akcij med najbolj radikalno usmerjeno mladino v ilegalni organizaciji TIGR. V tistem podpiranju neoboroženega in oboroženega antifašizma se je strnila velika večina slovenskega in hrvaškega prebivalstva Julijske krajine.

Od tod do prvega in drugega tržaškega procesa in do fojb poteka sklenjena veriga najrazličnejšega nasilja na najrazličnejših, ne zgolj zgoraj naštetih ravneh... Iz sistematičnega nasilja se je rodilo protinasilje.

Povprečna mentaliteta slovenskega prebivalca Julijske krajine med fašizmom,

Italijo in Italijani v tistem času ni več(!) razlikovala – četudi seveda v resnici ni bilo tako. Poleg tega je treba spomniti, da je bila priseljevana italijanska populacija (razen izobraženstva v državni upravi, ki je praviloma nadomeščalo odpuščene Slovence) glede na duhovno in materialno kulturo v podrejenem položaju. V Italiji je bilo npr. še leta 1920, ko med Slovenci nepismenosti že dolgo ni bilo več, še več kot 25% analfabetov. Srečanje primorskih Slovencev z "dvatisočletno kulturo" je bilo zanje kulturni šok. Na nivoju vsakdanjika se je ta začel že s prihodom italijanske vojske,¹ potem s terorjem fašistov, potem z mentaliteto t. i. "regnicofov", ki so najpogosteje prihajali iz najrevnejših slojev in najbolj zaostalih predelov Italije in tako med slovensko populacijo vzbujali čudne vtise o stanju v "novi" državi. K temu je treba prišteti še popolno neizkušenost in nerazumevanje že italijanske liberalne države pred vzponom fašizma za vprašanja avtonomije (Apih, 1985, 34), ali za manjšinsko politiko sploh (Capuzzo, 1994, 44-45). Tudi poskus "fašistične mobilizacije" v smislu nekakšnega vsiljenega, z državno ideologijo in politiko stimuliranega vitalizma (ki je bil sicer značilen za vsa fašistična gibanja v Evropi) (Talos, Neugebauer, 1985),² je slovensko populacijo v Julijski krajini povsem "zgrešil".³

Stanje v Julijski krajini po priključitvi in poulično fašistično nasilje je pri slovenskih poslancih vzbujalo celo občutek nekakšne kulturne superiornosti. Tudi od tod je izvirala velika samozavest slovenskih poslancev pri političnih nastopih v rimskem parlamentu (v času svojih najbolj ostrih nastopov v rimskem parlamentu je imel npr. poslanec Besednjak komaj 30 let). Josip Wilfan si je to upal odkrito povedati tudi Mussoliniju osebno:

1. Tudi italijanski zgodovinarji priznavajo, da je bila velika učinkovitost avstrogrške armade na soški fronti tudi posledica dejstva, da so moštvo avstrijske armade sestavljali vojaki, ki so sami lahko posredovali pisne informacije nadrejenim, pisali poročila ali sprejemali pisna navodila itd.
2. T. i. "elan vital" je značilen za sekularizirane radikalno-desne režime, kot sta bila fašizem in še bolj nacionalsocializem (pojav, ki ga je J. P. Sartre imenoval tudi "rušilni dinamizem" fašizma).
3. Še leta 1927 je tržaška Edinost v ožiten posnetih fašistični "mobilizaciji" in hkrati tudi povsem brez komentarja objavljala na naslovnih strani časopisa Edinost oglase, ki so govorili sami zase:
*"1. Vedí, da fašist in zlasti še miličnik, ne sme verovati v večni mir.
 2. Dnevi zapora so vedno zashčeni.
 3. Domovini služíš tudi ako čuvaš kanto bencina.
 4. Tovariš naj ti bo brat, ker živi s teboj, ker je s tabo istega mišljenja.
 5. Puška, najbojna torba etc. so ti bile izročene, da jih čuvaš za vojno, ne pa, da jih kvaríš v brezdelju.
 6. Ne reci nikdar: "Pa saj plača vlada!" Kajti ti sam plačaš in vlada je ona, katero si ti želiš in radi katere nosíš uniformo.
 7. Disciplina je solnce vsake armade, brez nje ne more biti junaštva ampak samo zmeda in poraz.
 8. Mussolini ima vedno prav.
 9. Za dobrovoljca ni olajševalnih okoliščin kadar je nepokoren.
 10. Ena stvar naj ti bo predvsem druga: življenje vodje."*

Ostrednji časopis Slovencev v Julijski krajini je objavljal take in podobne zapovedi (v obliki nekakšne rubrike "rekel in ostal živ"), ki jih je bilo v tistem času v Italiji vse polno. Povsem očitno se je rogal "kulturi prištekov", slovenska publika pa se je (kljub tragičnosti trenutka) najbrž zelo zabavala (Edinost, 8. marec 1927).

Mussolini: *"Asimilacija je neizbežna. Naša 3000-letna kultura je premagala do-
slej vse razen Judov, ki so zato tudi 2000 let trpeli..."*

Wilfan: *"Naj se Mussolini ne razžali, ali po mojem občutku bi bila raztegnitev
laškega sistema na naše kraje kulturnopolitično nazadovanje..."* (WA, 17).

Zanimivo opisujejo samozavest voditeljev primorskih krščanskih socialcev tudi dokumenti italijanske tajne službe. O Besednjaku je npr. v biografski oceni ita-
lijanske tajne službe že v prvi polovici dvajsetih let zapisano:

*"Besednjak sovraži Italijo, ki jo neprenehoma ponižuje tako, da jo prikazuje kot
deželo analfabetov in sestradanih Ciganov. Njegova avstrijska mentaliteta, ki se je
izoblikovala za časa njegove službe Avstriji pred vojno in za nje časa, ko je deloval
kot avstrijski vojaški cenzor na Dunaju, je v tem smislu ostala nespremenjena. Je
najbolj tankočuten in pretkan prevarant, ki se zna v kontaktih z italijanskimi oblastmi
predstaviti kot pristopen in prilagodljiv. Tako zlahka ukani tiste, ki ne poznajo
njegovih pravih namenov in končnih ciljev. Gre za kar najbolj nevarnega individua v
vsakem oziru in njegovo aktivnost je treba pobijati brez prestanka..."* (CPC, 589)

Seveda je lahko sporna tako ocena v poročilu uslužbenca italijanske tajne policije
kot domnevna Besednjakova ocena razmer v Italiji, a ob tem je treba tudi poudariti,
da je slika vsaj delno izvirala tudi iz dejanskega stanja v državi. Med Slovenci je ta
temeljila tudi na vtisu ki so ga na slovensko populacijo naredile akcije italijanskih
fašistov.⁴ Kot smo omenili, med fašizmom, Italijo in Italijani za preproste ljudi v
tistem času ni bilo posebne razlike.

In vendar ni bilo tako. Socialist Matteotti npr. ni bil brezbrizen do usode sloven-
ske in hrvaške manjšine. Ohranjena je osebna korespondenca med Matteottijem in
Wilfanom, ki priča, da se je Matteotti zanimal za položaj slovenske manjšine, saj
Wilfana v pisnih naproša, naj mu priskrbi natančne podatke o tem, kje so se dogajala
nasilja v Julijski krajini. Ob Matteottijevi smrti (fašisti so ga umorili junija 1924
zaradi odločnih govorov v parlamentu) je Wilfan zapisal:

*"Njegovo delo spričuje vneto stremljenje, da bi nabral in kar najbolj zanesljivo
dokumentiral znamenja sedanjega barbarstva, ki ponižuje pripadnike italijanske
nacije med tem pa je objava teh dokazov tudi najboljši način, da se odgovorne
stranke pripravijo do tega, da bi skrbele za prenehanje te sramote..."* (WA, 9).

Prav tako se je za slovensko manjšino zavzel tržaški škof Bartolomassi, ki se je
pritožil v Vatikan, dal brati pastirsko pismo, v katerem je obsodil nasilje, in nazadnje
celo odstopil s svojega škofijskega sedeža, ker naj bi teror nad slovensko in hrvaško
populacijo *"žalil tudi njegovo italijanstvo..."* (Klinec, 1979, 20).

4 Še leta 1995, ko sem v tržaški okolici spraševal Slovence (večinoma untrajene in tudi zelo pobožne
stare ljudi, ki so preživeli mladost v Italiji pod fašizmom), kakšno je njihovo mnenje o italijanski
državi in Italijanih, mi je hitro postalo jasno, da bo vsako sklicevanje na "dobre in slabe ljudi", ki so
povsod, pri teh ljudeh nalerelo na nerazumevanje.

Oboroženi antifašizem

Dne 10. februarja 1930 je omenjena mladinska organizacija TIGR razstrelila uredništvo fašističnega dnevnika *Il popolo di Trieste*, časnika, ki je sistematično širil nacionalistično nestrpnost do Slovencev. Eden od urednikov je bil smrtno ranjen. Policija je z metodami nečloveškega mučenja odkrila 87 pripadnikov tajne organizacije (Kacin Wohinc, Pirjevec, 2000, 71). Sodilo jim je Posebno sodišče za zaščito države.

Policijska preiskava pred prvim tržaški procesom je ugotovila, da je bilo v Julijski krajini samo med letoma 1926 in 1930 izpeljanih 99 nasilnih akcij, 13 napadov na fašistične patrolje in vojašnice, 13 atentatov na slovenske konfidente in miličnike, 18 demonstrativnih požigov šol in vrtcev, itd. (Kacin Wohinc, Pirjevec, 2000, 71).

Če analiziramo organizacijsko strukturo tajne organizacije TIGR, njene deklarirane cilje upora, taktiko in metode delovanja, imamo pred seboj pravzaprav priročnik, ki ga je skoraj pol stoletja pozneje (ob koncu šestdesetih let) v Braziliji izdal pionir svetovnega teorizma Carlos Merighella, vendar z bistveno razliko – akcije tigrovcev niso bile usmerjene proti nedolžnemu civilnemu prebivalstvu.

Na drugi strani so bili rezultati antifašističnih akcij v Julijski krajini takšni, da so predstavniki italijanskih antifašistov v Parizu, ki so se pogajali s predstavnikom Slovencev in Hrvatov iz Julijske krajine Engelbertom Besednjakom, tega prosili, da naj se akcije ne nadaljujejo, ker jih -- zaradi lastne nesposobnosti antifašističnih akcij -- odločni slovenski antifašizem kompromitira pred italijansko in evropsko javnostjo. O tem priča tudi statistika. Po statistiki Milice Kacin Wohinz je slovensko in hrvaško prebivalstvo Julijske krajine sestavljalo 2% vsega prebivalstva Kraljevine Italije. Polovica je bila slovenske in hrvaške narodnosti. Slovenci in Hrvati, ki so bili do padca fašizma obsojeni pred Posebnim sodiščem za zaščito države (Tribunale speciale fascista), dosegajo 15,6% vseh obsojenih v Italiji. Odstotek obsojenih na zaporne kazni pa je še višji in znaša 22,9%. Od 47 smrtnih obsodb, ki jih je izreklo Posebno sodišče za zaščito države, pa je bilo Slovencev in Hrvatov 36, oziroma kar 76,6% (Kacin Wohinz, 1988, 54).

Seveda je tudi po koncu druge svetovne vojne marsikje v Julijski krajini ponovno prišlo do nasilja v imenu ideologije. Nasilje je imelo podobne poudarke, le ideološki predznak je bil tokrat drugačen...

Kot zanimivost pa naj opozorim na ozračje v slovenskem katoliškem taboru, ki je bil po svoji usmeritvi najmanj radikalen, in si oglejmo razmišljanje njenega voditelja Engelberta Besednjaka v navodilu za krščanskosocialno organizacijo v Julijski krajini:

"Organizacijo potrebujemo, da zrušimo ob polomu fašizma vse postojanke, ki si jih je postavil italijanski nacionalizem na našem narodnem ozemlju. Ne pozabite, kako globoko je že prodrli italijanski živelj v naš narodni organizem! Skoro v vsaki vasi sede italijanski trgovci, zdravniki, župani, občinski tajniki in celo občinski obhodniki! Da ne govorim o učiteljih in učiteljicah in o italijanskih duhovnikih v

Istri! Vsa ta golazen mora v teku 48 ur iz dežele. Med to fašistovsko sodrgo spada tudi Sain (reški škof Antonio Sain, op. E. P.) na Reki in Sironi (Giovanni Sironi, administrator Goriške nadškofije, op. E. P.), če bi se predrznil ostati v Gorici. Staviti moramo nov režim pred dovršena dejstva. Sicer se bomo morali boriti za vsako drobtinico in ne bomo nikdar vzpostavili stanja kakor je bilo leta 1920 ali vsaj 1922. Pred dovršena dejstva je treba postaviti tudi Vatikan, ki ima tako spoštovanje pred močnejšimi" (BA, 342).

Če se zdi popolna in končna osvoboditev marsikomu danes utopija, spada tako radikalno in naglo čiščenje naših krajev gotovo med realne, praktične, izvedljive politične ideje. Predpogoj je samo, da se na to vsestransko – toliko politično kolikor tehnično – pripravimo.

Besednjak se je pogajal s predstavniki obeh glavnih antifašističnih organizacij v Parizu, s predstavniki organizacije "Giustizia e Libertà" (Gaetano Salvemini) in "Concentrazione antifascista" (Augusto Turati, Claudio Treves, Giuseppe Emanuele Modigliani, Cipriano Fachinetti) (BA, 342).

Navedeni voditelji najpomembnejših italijanskih antifašističnih organizacij v Parizu so predstavnika Slovencev in Hrvatov v Julijski krajini pravzaprav nagovarjali k nasilju:

"O tem sem se prepričal za svojega bivanja v Parizu. "Za vsakega fašista, ki ga ob prevratu zakoljete" so mi rekli – "vam bomo hvaležni; stekli si boste zaslužene pred Bogom in pred ljudmi." Tako je njih razpoloženje. Isto taki srd vlada pri njih proti Vatikanu. Italijanskih škofov in duhovnikov ne bo torej nihče branil. /.../ Zelo prav hodi našim načrtom, da je iniciativa za revolucionarno organizacijo v Julijski krajini izšla iz vodstva italijanske emigracije same, tako, da ima naše delo že vnaprej neke vrste legalno podlago. Vse kar se bo pri nas v prvih dneh zgodilo, bo nosilo na sebi pečat skupne antifašistovske akcije, ne pa protidržavne borbe narodne manjšine. V interesu ljudstva je, da držimo v ognju dve železi. Jaz in Wilfan se bova držala legalne linije. Naš program je kulturna avtonomija. Emigraciji na ljubo bomo pristali na revolucionarno organizacijo, ki naj pomaga antifašistom na državno krmilo. To žrtev doprinesemo iz solidarnosti z ostalo antifašistovsko Italijo. Kakor vsa država bomo tudi korenito pometli našo pokrajino fašistov. To je meja naše politike.

Če se pa razmere tako zaostrijo, da zmaga med Slovenci in Hrvati radikalna smer in zruši našo politiko sporazuma, bomo pač podlegli" (BA, 341).

Kljub izjemni daljnovidnosti pa se je Besednjak vendarle uštel v bistvenem – komunizem je resda zmagal, vendar v Jugoslaviji... in z argumentom komunistične nevarnosti je uspelo Italiji ob priključitvi Primorske iztržiti Trst in Gorico. In če si ob tem dovolim spekulacijo – "čiščenje" Julijske krajine leta 1945 je potekalo po ukazu Edvarda Kardelja na osnovi preverjanja sodelovanja posameznikov s fašizmom (Tavčar et al., 1997, 105). Če bi deželo osvobajala katoliška stran, bi bilo čiščenje najbrž manj krvavo, a do njega bi prišlo, le da bi potekalo na nacionalni osnovi...

Sklep

Upor Slovencev v Julijski krajini, kot prvi organizirani antifašizem v Evropi, je v Italiji pogosto označevan kot "terorizem", tudi v nekaterih strokovnih krogih. Definicija "terorizma" še vedno ostaja težko določljiv termin in je predmet najrazličnejših interpretacij, s katerimi se skuša perfidno prikriti bistvo fašizma in bistvo antifašizma. Temu je namenjen tudi poskus definiranja prvega evropskega antifašizma, ki ga predstavlja antifašizem Slovencev v Julijski krajini v dvajsetih letih, za terorizem – seveda z uporabo okleščene jezikovne definicije, po kateri je vsak obožovan upor vsaki formalno legalni oblasti, ne glede na njeno legitimnost, na metode, ki jih uporablja, kršenje osnovnih človekovih pravic itd., razglašen za terorizem.

S tako rekoč enakimi dilemami se ubadamo že od antičnega poskusa uboja diktatorja Hippiasa leta 514 p. n. š. do Tomaža Akvinskega...

Ta definicija, ki je precej pogosta v krogih desničarskih zgodovinarjev, pa povzroča nastanek paradoksalne situacije, ko se v istem košu (tj. med teroristi) znajdejo npr. v Nemčiji Claus Stauffenberg in drugi atentatorji na Adolfa Hitlerja, atentatorji na Mussolinija v fašistični Italiji, slovenski antifašisti v Julijski krajini, ki so se uprli načrtovanemu etnocidu s strani fašistične države – in hkrati dolga vrsta teroristov – vse do današnjih islamskih fundamentalistov v Alžiru ali Afganistanu... (če je bil Franc Kavs, ki naj bi bil pripravljaval atentat na Mussolinija, terorist, potem sta bila terorista tudi Josef Gabčík in Jan Kubiš, saj bi bil po tej definiciji terorizem tudi atentat na Heidricha v Pragi – in zakaj ne potem še celotna slovenska in italijanska rezistenca, ki se je upirala (vojaški formalno-legalni) zasedbeni politiki nacistične Nemčije?

Danes je nujno opozarjati na tovrstne zavajajoče interpretacije, pa naj izhajajo iz nevednosti, naivnosti, ali – kakor največkrat – iz demagoških populističnih političnih interesov. Največkrat gre namreč za odsev političnih spekulacij v zgodovinski stroki, pri katerih desničarska politika zlorablja navidezne zgodovinske paradokse...

V Julijski krajini nastopajo v prvi polovici dvajsetega stoletja kot iniciatorji oziroma nosilci govornice nasilja kot nekakšne stalnice – ideologije – najprej v imenu naroda, v imenu rase in po 1945 v imenu razreda. Oba naroda – slovenski in italijanski – sta bila žrtvi treh ideologij, zato je danes težko razumeti tiste, ki te ideologije obujajo v "demokratični preobleki". Težko pa je razumeti tudi narod ali družbo, ki je zastopnike tovrstnih idej pripravljeno izvoliti "po demokratični poti"... to je danes pravzaprav najbolj nevarno ... a v Srednji Evropi – kot vidimo – žal vse bolj pogost pojav... in določen, vsekakor ne majhen del krivde, je iskati tudi v stanju zgodovinske stroke v omenjenih državah...

Ob tragičnosti najnovejših dogodkov v ZDA je treba opozoriti, da vsakega upora, katerega posledica je nasilna akcija, ne moremo postavljati na isto raven, na raven terorizma – tu seveda sploh ne govorim o terorističnih akcijah, usmerjenih proti

nedolžnemu civilnemu prebivalstvu – vendar je zgodovinske situacije treba analizirati od primera do primera..., saj se Evropa od antičnih Grkov, prek Tomaža Akvinskega, razsvetljenstva itn. ukvarja z definicijami upravičenosti upora... Zelo neodgovorno bi bilo, ko bi pozabili na te bistvene razlike. Če bi ravnali drugače, bi odvzemali legitimnost oziroma negirali vsak oborožen upor, ne glede na vzroke, iz katerih izhaja, ne glede na legalnost ali legitimnost oblasti na eni strani in razloge za upor na drugi... Apriorno predstavljanje upora terorju avtoritarne ali totalitarne oblasti – kot "terorizem" je najbrž marsikomu v interesu... najbrž v interesu močnih, še posebno v interesu tistih, ki moč zlorabljajo... v mojem zagotovo ni, sam se kot Slovenec znašel v tovrstnem, mejnem področju legalnega in legitimnega še pred kratkim – pred desetimi leti...

IL LINGUAGGIO DELLA VIOLENZA NELLA VENEZIA GIULIA NEL PERIODO 1918 - 1930

Egon PELIKAN

Centro di ricerche scientifiche della Repubblica di Slovenia Capodistria, SI-6000 Capodistria,

Via Garibaldi 18

e-mail: egon.pelikan@zrs-kp.si

RIASSUNTO

L'autore prende in esame il passaggio degli sloveni della Venezia Giulia dal regime austroungarico a quello italiano. Si tratta di vari aspetti del nuovo potere, da quello d'occupazione italiano (occupazione militare e amministrazione militare) alle autorità dello stato liberale italiano e dell'Italia fascista, dal 1922 in poi.

Un capitolo particolare è costituito dal periodo fascista, quando la violenza contro la minoranza slovena della Venezia Giulia diventò programma dello stato. La violenza contro gli sloveni diventa da quel momento generalizzata a tutti i livelli. Da allora fino al primo processo di Trieste, e poi fino agli eventi al termine della seconda guerra mondiale, la Venezia Giulia è attraversata da una catena ininterrotta di ogni tipo di violenza ai più diversi livelli sociali, in nome di varie ideologie – della razza, della nazione e, alla fine, della classe...

E' alla luce di questa violenza che va vista la nascita, sin dalla fine degli anni Venti, dell'antifascismo armato degli sloveni della Venezia Giulia, tra le file di un popolo non particolarmente bellicoso come quello sloveno, che nel corso della sua storia non si era, di regola, mai ribellato al potere costituito (prima di allora, ribellioni armate contro l'autorità si erano registrate in terra slovena soltanto al tempo delle rivolte contadine, anche in quel caso non come popolo, ma solo come contadini rivoltosi).

Dopo aver individuato le organizzazioni degli antifascisti sloveni della Venezia Giulia si hanno le esecuzioni capitali di Basovizza sul Carso (6 settembre 1930); il Tribunale Speciale dello stato fascista, infatti, condanna a morte quattro di loro e molti altri a lunghe pene detentive.

Il linguaggio della violenza nella Venezia Giulia ha avuto naturalmente una coda alla fine della seconda guerra mondiale. In quel caso ebbe in primo luogo carattere classista, ma anche nazionale.

Oggi il termine terrorismo è molto spesso oggetto delle più disparate interpretazioni, con cui si tenta perfidamente di mascherare l'essenza del fascismo. Una scorretta definizione dell'antifascismo della prima ora – che si tenta di far apparire come terrorismo mediante l'impiego di un'acconcia definizione linguistica, secondo la quale ogni tipo di resistenza armata all'autorità legale, indistintamente dalla sua legittimità (e che tra gli storici è frequente) – fa sì che fianco a fianco si trovino il gruppo antifascista "La Rosa Bianca" al tempo della Germania nazista, gli organizzatori dell'attentato a Adolf Hitler, gli antifascisti sloveni della Venezia Giulia che si ribellarono all'emocidio pianificato dallo stato fascista e tutta una lunga serie di terroristi, fino a Osama Bin Laden...

E' urgente quindi richiamare l'attenzione sulla perversione di simili interpretazioni, siano esse il prodotto di ignoranza e ingenuità, oppure – come è il caso, il più delle volte – di interessi politici; e proprio per interessi politici si ricorre a speciosi paradossi storici per fare speculazioni in campo storico.

Parole chiave: fascismo, Venezia Giulia, antifascismo, terrorismo

VIRI IN LITERATURA

BA, 251 – Besednjakov arhiv Trst (BA), dok. št. 251. Poročilo Engelberta Besednjaka organizaciji v Juljsko krajino z dne 26. julija 1936.

BA, 341 – BA, dok. št. 341. Pismo Engelberta Besednjaka Virgilu Ščeku z dne 7. decembra 1931.

BA, 342 – BA, dok. št. 342. Pismo Engelberta Besednjaka Virgilu Ščeku z dne 13. novembra 1931.

BA, 553 – BA, dok. št. 553. Prva poročila o nasilju nad slovenskimi duhovniki z dne 12. septembra 1920.

CPC, 589 – Caselario Politico Centrale (CPC), Busta nr. 589, Besednjak, Cenno biografico z dne 24. aprila 1924.

WA, 9 – Wilfanov arhiv Ljubljana (WA), fasc. št. 9. Josip Wilfan v dokumentu citira Matteottijevo pismo z dne 5. novembra 1923.

WA, 17 – WA, fasc. št. 17. Poročilo Josipa Wilfana o sprejemu pri Mussoliniju dne 25. novembra 1922 v pismu Edvardu Slaviku.

- Apih, E. (1985):** Regime fascista e repressione nazionale ai confini orientali d'Italia. *Qualestoria*, št. 1 (1985). Trst, 28-40.
- Capuzzo, E. (1994):** La condizione delle minoranze nel diritto pubblico italiano dalla crisi dello Stato liberale alla Repubblica. V: Le minoranze tra le due guerre. Bologna, 44-45.
- Čermelj, L. (1965):** Slovenci in Hrvatje pod Italijo med obema vojnama. Ljubljana.
- Kacin Wohinz, M. (1988):** Orientamento nazionale, politico e culturale degli sloveni e dei croati nella Venezia Giulia tra le due guerre. *Qualestoria*, št. 1 (1988). Trst, 51-69.
- Kacin Wohinz, M., Pirjevec, J. (2000):** Zgodovina Slovencev v Italiji 1866-2000. Ljubljana.
- Klinec, R. (1979):** Primorska duhovščina pod fašizmom. Gorica.
- Kos, J. (1996):** Duhovna zgodovina Slovencev. Ljubljana.
- Mikuž, M. (1965):** Slovenci v stari Jugoslaviji. Ljubljana.
- Pirjevec, J. (1995):** Jugoslavija 1918-1992. Koper.
- Pleterski, J. (1996):** Med Mussolinijem in čaršijo. Delo, 19. Marec 1996. Ljubljana, 6.
- Talos, E., Neugebauer, W. (1985):** "Austrofascismus". Wien.
- Tavčar, M., Pelikan, E. & N. Troha (1997):** Korespondenca Virgila Ščeka. Ljubljana.